

8. Мазур П.И. Земские школы в греческих селах Приазовья / П.И. Мазур – Мариуполь: Мариупольское общество греков, 2000. – 42 с.
9. Новицкая Г.Е. Реформы Александра II: [60 – 70 гг XIX в. «эпоха великих реформ»] // Вісник Московського інституту. Право. – 1998. – С. 38-53
10. Пилипенко О. Система освіти в Україні на рубежі XIX – XX ст. / О. Пилипенко // Київська старовина. – 2004. – №6. – С. 31-40.
11. Романцов В. Старый Крым: история и современность. Историко-этнографическое исследование / В. Романцов, Г. Наметченко, С. Арабаджи. – Мариуполь: ПАО «ММК имени Ильича», 2010. – 328 с.
12. Терентьева Н. Греки в Украине: прошлое и настоящее / Н. Терентьева. – К.: Аквилон – Пресс, 1999. – 352 с.
13. Шаравара Т.О. Реформи освіти другої половини XIX – початку XX ст. у Російській імперії: дорадянська історіографія / Т.О. Шаравара // Гілея. – 2011. – Вип. 45 (№3). – С. 127-133
14. Шевченко В.М. Реформи 1860 – 1890-х рр. у Російській імперії: сучасне трактування / В.М. Шевченко // Український історичний журнал. – 2013. – №5. – С. 117-123.

ЗАГАДКА МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГРЕКІВ

Коробка В.М., Коробка Ю.В.

Вільно й невільно залишивши землі батьків, дідів та прадідів, 1778 р. на сплюндровані царатом Вольності Війська Запорозького Низового рушили, охоплені, з-поміж іншого, небезпідставними побоюваннями татарського гніву [16, с. 15 – 16], християни-старожили Кримського півострова. Опинившись у межах державної території [1, с. 13 – 14] Російської імперії, переселенці потрапили у її правовий простір [4].

У дорозі до ще нез'ясованого остаточного місця поселення найбільшу частину (пістряву в етнічному та мовному плані) переселенців, згуртованих на конфесійній основі, наздогнав перший імперський законодавчий акт – «Жалованная грамота християнам греческого закона, вышедшим из Крыма в Азовскую губернию на поселение» [7, с. 824 – 825] (далі – Жалувана грамота) від 21 травня 1779 р. Віросповідність стала спільним знаменником, маркером подібності, яку зафіксовано законодавицею у ключових словах – зверненні до «кримських християн грецького закону» [7, с. 824], тобто православних. Піднесений лейтмотив документа, підкреслюючи всесвітньо-історичну місію Катерини II як рятівниці християн загалом та православних зокрема, ймовірно, камуфлював її безкрай імперіалізм.

У преамбулі законодавчого акту, де викладались обставини та підстави його проголошення, імператриця урочисто оголосила переселенців своїми підданими [7, с. 824; 3, с. 220]. Здійснена таким чином натуралізація встановлювала постійний правовий зв'язок переселенської спільноти загалом та кожного її члена зокрема, із Російською імперією, приналежність їх до держави [3, с. 133].

Такі обставини потребували встановлення точно визначеного для нових підданих правового становища. Властивості майбутнього юридичного статусу православних переселенців були попередньо окреслені та узгоджені у якості заохочення при вербуванні «кримських християн грецького закону» для переселення з ханату до іншої країни.

Панівна верхівка Російської імперії XVIII ст. уявляла суспільство як сукупність природньо позбавлених рівправності станів – окремих груп підданих, які мали спадкові відмінності правового статусу. Таке розуміння під впливом європейських зразків кристалізувалося, набувало чіткості та завершеності, ставало основою внутрішньої політики саме за Катерини II.

Жалувана грамота законодавчо закріпила за переселенцями непересічні права та привілеї, які жодним чином не виходили за межі парадигми станового суспільного ладу. Так, закон визначив для переселенської спільноти окрему територію – «особенную от прочих селений часть земли» – з

натяком на монопольне право володіння та користування нею. Попри туманність визначення її меж, законодавчий акт містить головний географічний орієнтир жалуваної місцевості – узбережжя Азовського моря, відповідна частина якого надавалась для улаштування необмеженої, безподаткової та довічної експлуатації рибних ресурсів [7, с. 825]. Уявлення законодавиці про «тамошнее обильное» рибальство [7, с. 825] напевно відоме через попереднє вправне господарське освоєння краю запорізьким козацтвом.

Ті переселенці, що обирали землеробство як головний вид господарювання, отримували по тридцять десятин землі на кожну душу та замість подушного (основного прямого податку у Російській імперії) мали сплачувати по 5 копійок з десятини [7, с. 825].

Поміж іншим, катерининська грамота звільняла новоселів українського Надазов'я навіки від рекрутської повинності та назавжди від обов'язку населення відводити для військ приміщення, крім тих випадків, коли воїнські команди повз селищ їхніх мали пересуватися [7, с. 825].

Водночас, грамота надавала православній громаді, яка залишила ханат, право «вільними голосами» обирати «начальників» для здійснення у своєму середовищі судочинства та поліцейських функцій [7, с. 825]. Законодавиця наголошувала, що їх діяльність має ґрунтуватися на «основании генеральных в государстве нашем узаконений» [7, с. 825]. Застосування цієї норми на практиці втілювалося в запровадженні так званого Маріупольського грецького суду [6] – гібридної установи, яка, за нашою гіпотезою, химерно поєднувала функції вибірних та колегіальних установ – нижнього земського суду, городского магістрату та нижньої розправи, узаконених ще законодавчим актом від 7 листопада 1775 р. – «Учреждения для управления губерний Российской империи». У прикінцевих положеннях Жалуваної грамоти поміж усебічних гарантій щодо реалізації задекларованого зроблено наголос на спадковості та довічності («на вічні часи») її норм [7, с. 825].

Труднощі приживлення у Надазов'ї покликали до життя нові законодавчі акти, пов'язані з врегулюванням поточних проблем переселенців. Так, указ від 5 січня 1792 р. визначив час (липень 1783 р.) початку відліку наданого їм на десять років позбавлення від державних податків та служб [11, с. 292 – 293], а указ від 28 серпня 1794 р. пробачав борг перед державною скарбницею [12, с. 552 – 553]. Стурбована практичною стороною справи, законодавиця в обох випадках майже повністю відкинула піднесену урочистість Жалуваної грамоти. Замість пишномовної згадки про «християн грецького закону» у діловому стилі вжито перелік, ймовірно неповний, за ознакою етнічної належності – «греки», «грузинці» («грузини») та «волохи» [11, с. 293; 12, с. 552].

У подальшому законодавство імперії відносно надазовської переселенської громади застосовує нові терміни – «привілеї Маріупольські» [8, с. 296], «землі Маріупольських греків», «Маріупольська грецька громада» (Мариупольское Греческое общество) [8, с. 296; 9, с. 904], «Маріупольська поселянська громада» («Мариупольское поселянское общество») [15, с. 247], «громади грецьких селищ біля Маріуполя» («общества греческих селений около Мариуполя») [14, с. 4]. Найбільше поширення в законодавстві й діловій документації отримав термін – «Маріупольські греки» [9, с. 904; 10, с. 307; 13, с. 751].

Вочевидь, поява нової термінології в законодавчих актах стосовно православних переселенців з Криму до українського Надазов'я, де «греки» – ключове слово, відображала певне етнічне згуртування та самоусвідомлення. Не можна виключити й того, що законодавець знаходився під тиском бюрократичної, канцелярської та побутової звички невинуватого спрощення, скорочення мовних одиниць (зокрема, словосполучень), пришвидшення їх вимови та написання. Так, у сучасних умовах навіть серйозні науковці необґрунтовано вживають аббревіатуру «Донбас» для позначення Донецької та Луганської областей.

Отже, вище викладене свідчить про наявність у православних переселенців із Кримського ханату в українське Надазов'я специфічних прав, які передавались у спадок та набувались за народженням. Ці яскраві станові ознаки посилювалися наданим правом обрання в переселенському середовищі начальників, на яких державним актом покладалися судочинство та поліцейські функції. У ієрархії станів Російської імперії новостворені маріупольські громади, які

складались із незалежних від приватних землевласників та позбавлених рекрутчини осіб, наближались до статусу напівпривілейованої верстви за мірками Російської імперії. З плином часу в термінології законодавства, яке торкалось переселенців, відбулася певна модифікація. Найбільш поширеним варіантом означення переселенської спільноти та їх нащадків стає термін «маріупольські греки».

Лише віросповідна подібність була тим спільним знаменником, на основі якого формулювалися права та привілеї православних кримських християн, які стали підданими Російської імперії. Разом з тим, їх конфесійне згуртування було підставою для отримання відокремленого простору в українському Надазов'ї. Саме тут урядовими заходами було сконструйовано конфесійно-територіально-станову громаду вихідців із Кримського ханату. Це наше припущення і логіка встановлення його істинності певним чином конкурує з науковим положенням про маріупольських греків як «національну громаду» в розумінні «етно-конфесійно-правової спільноти», сформульованим проф. А. Гедьо [2, с. 1].

Нам можна заперечити, вказавши на те, що європейські зразки станового ладу, який наслідувала Російська імперія, ґрунтуються на трьох- або чотиричленній структурі суспільних станів та не містять таких дрібних одиниць, як-от маріупольські греки. Втім, таке уявлення – лише теоретична конструкція, а не реальна модель станового устрою суспільства. Наприклад, у Франції 1695 р. дослідники нараховують 22 соціальні групи, що підрозділялися, у свою чергу, на 569 соціальних підгруп [5, с. 141]. На думку Б. Миронова, в Російській імперії фрагментація суспільства була більш вираженою внаслідок того, що становий лад існував тут, порівняно із Західною Європою, нетривалий час і не досяг того рівня завершеності, який спостерігався на Заході [5, с. 141].

Втрата надазовської грецькою спільнотою в ході великих реформ вихідних станових ознак, мала результатом осучаснення та спрощення соціальних відносин в краї, а також зникнення з імперського законодавства відповідного терміна, яким у минулому позначалась унаслідок перетворень анульована конфесійно-територіально-становна громада.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волк И.В. Право, время и пространство: теоретический аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Волк Ирина Владимировна. – М., 2004. – 19 с.
2. Гедьо А.В. Соціально-економічний розвиток грецьких громад України середини XVII – XIX ст.: джерелознавчий аспект / А.В. Гедьо. – Донецьк: ДонНУ, 2006. - 399 с.
3. Гессен В.М. Подданство, его установление и прекращение / В. М. Гессен. – СПб.: Тип. Правда, 1909. – Т.1. – X, 448 с.
4. Кравчук В.М. Правовий простір держави: проблеми визначення за обсягом і змістом [Електронний ресурс] / В.М. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 1. – С. 15 – 18. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/6610/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%92..pdf>
5. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): Генезис личности, демократ. семьи, гражд. о-ва и правового государства: В 2 т. / Б.Н. Миронов. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. – Т. 1. – 546 с.
6. Описание городов и уездов азовской губернии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/texts/dokumenty/russ/xviii/1780-1800/Opis_gorodov_Azov_gub/text.htm
7. ПСЗ – 1. – Т. 20, №14879.
8. ПСЗ – 1. – Т. 30, №23074.
9. ПСЗ – 1. – Т. 33, №26319.
10. ПСЗ – 1. – Т. 34, №26863.
11. ПСЗ – 1. – Т. 23, №17010
12. ПСЗ – 1. – Т. 23, №17246

13. ПСЗ – 2. – Т. 27, №26838.
14. ПСЗ – 2. – Т. 32: Ч. II: Дополнение к тому 31, №30376а.
15. ПСЗ – 2. – Т. 34, №34308.
16. Усенко П. Г. Маріуполь: грецьке забарвлення українського Надазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) / П. Г. Усенко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. – 108 с.

МАРІУПОЛЬСЬКЕ ЄПАРХІАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ

Новікова С.В.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. в Україні почалося відродження різноманітних типів навчальних закладів, традиційних для позаминулого століття, перш за все – гімназій. Йде активний пошуку нових і модернізації існуючих форм і методів навчально-виховного процесу. Особливу увагу сучасні освітяни знов звернули на формування у підростаючого покоління загальнолюдських, національних і духовних цінностей. Окремі аспекти розвитку середньої освіти в Маріуполі в останній чверті XIX – на початку XX ст. лише побіжно розглянуті у краєзнавчій літературі і потребують більш ґрунтовного дослідження. Саме тому обрана для вивчення тема має як наукове, так і практичне значення.

Середню жіночу освіту в Маріуполі наприкінці на початку XX ст. надавали Маріїнська гімназія та єпархіяльне училище. Єпархіяльними училищами в Російській імперії називалися жіночі навчальні заклади, створені за Статутом 1843 р., головним чином, для дочок священнослужителів. Але навчатися в них могли і дівчата інших станів. Єпархіяльні училища утримувалися на кошти, отримані від зборів з церков, відрахувань від свічних заводів і т. ін. Цей тип навчальних закладів знаходився у веденні Синоду. Безпосереднє управління ними здійснювали єпархіяльні архієреї. Збором коштів на утримання училищ опікувалося місцеве духовенство. Дочки священників навчалися безкоштовно, дівчата з інших станів – за платню, що визначалася на місцевому рівні [6; 10; 11].

Головною метою єпархіяльних училищ було виховання і підготовка гідних дружин для священників. Дочка священника, що бажала стати дружиною священника, мала бути освіченою, інакше вона не змогла б користуватися повагою серед прихожан. Навчальний курс єпархіяльних училищ складався з шести класів і був близький до курсу жіночих гімназій. З предметів навчання обов'язковими вважалися: Закон Божий, Священна історія, пространний катехізис, пояснення богослужіння, загальна і російська історія церкви. Також викладалися російська мова та словесність, практичне ознайомлення із старослов'янською мовою; арифметика і загальні основи геометрії; географія загальна і російська; історія – загальна і російська; початкові елементи фізики; педагогіка; краснопис; церковний спів [9 – 11].

Необов'язковими предметами, що викладалися за окрему платню і в позакласний час, вважалися музика, малювання та іноземні мови. У деяких єпархіяльних училищах у навчальний курс було введено іконопис. Вихованки писали ікони для бідних церков своїх єпархій. Крім того, дівчата обов'язково навчалися в позаурочний час шитву, кроєнню, плетінню та іншим видам домашнього рукоділля. З 1888 р., за розпорядженням Синоду, в училищах було введено навчання шитву і лагодженню церковних облачень і іншого приладдя церковної ризниці: облачення на престол, жертovníк, церковні завіси, священницькі облачення і т. ін. [5]

Вихованки самі собі шили одяг, прибирали кімнати, по черзі готували обіди і сервірували стіл, займалися садівництвом й іншими домашніми справами. У світських учбових закладах ця сторона виховання залишалася майже без уваги. Утримання вихованок було найпростішим, їх задалегідь привчали до скромного життя та праці. Дівчата щодня слухали встановлені правилами молитви вранці і увечері, до і після їжі, на початку і наприкінці уроків в класі. У недільні і святкові дні вони були присутніми на богослужінні. Дотримуючись постів, встановлених церквою, усі вихованки говіли, сповідувалися і причащалися Святих Таїнств двічі на рік: у Великий піст на першому тижні і в піст перед Різдом Христовим. У день причастя для вихованок накривали

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

21 КВІТНЯ 2017р.

м. МАРІУПОЛЬ

ПІД ЗАГ. РЕД. К. В. БАЛАБАНОВА

МАРІУПОЛЬ
МДУ
2017

УДК 94(477)(063)
ББК 63.3(4Укр)я 431
У 45

Головний редактор: **К.В. Балабанов**, член-кореспондент АПН України, д.п.н., проф., ректор МДУ.

Головна редколегія: **О.П. Рєєнт**, член-кореспондент НАН України, д.і.н., проф., заступник директора Інституту історії України НАН України; **В.Ф. Лисак**, д.і.н., професор кафедри МВ та ЗП, декан історичного факультету МДУ; **Г.І. Батичко**, канд. мистецтвозавства, доцент, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності, **В.М. Коробка**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **С.С. Арабаджи**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **В.С. Волоніць**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **В.О. Забавін**, старший викладач кафедри історичних дисциплін; **Ю.В. Коробка**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **С.В. Новікова**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **Н.І. Романцова**, к.і.н., доцент кафедри філософії та соціології; **С.В. Тарасов**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **Н.Ф. Шипік**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін.

Відповідальний редактор: **В.М. Романцов** д.і.н., проф., завідувач кафедри історичних дисциплін.

Затверджено на засіданні кафедри історичних дисциплін (протокол № 10 від 18.04.2017 р.).

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету

Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 19.04.2017 р.).

УДК 94(477)(063)
ББК 63.3(4Укр)я 431
У45

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21 квітня 2017 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2017. – 302 с.

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії та культури як складової всесвітньої історії, актуальні проблеми міжнародних відносин.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

В сборнике представлены научные материалы, включенные в программу Всеукраинской научно-практической конференции «Украина в мировом историческом пространстве». В нем освещаются различные аспекты украинской истории и культуры как составляющей всемирной истории, актуальные проблемы международных отношений.

Для ученых, преподавателей, аспирантов, студентов, магистрантов и всех тех, кто интересуется вопросами истории, культуры, внешней политики Украины, исторического краеведения, а также международными отношениями современности.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the Ukrainian history as a part of the global history as well as the acute problems in Ukraine's foreign policy and foreign affairs.

The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy, foreign affairs and country studies.

© Маріупольський державний університет, 2017

© Історичний факультет, 2017